

कोविद, वणवे

चन्द्रशेखर पुरन्दरे

कोविदच्या बळींची खरी संख्या

कोविदमुळे जगात खरोखर किती लोक आजवर मरण पावले आहेत हे सांगता येत नाही. त्यामागे अनेक कारणे आहेत. एकतर सरकारे खरा आकडा दाबून ठेवतात [मानहानी होईल, लोकांत घबराट होईल-ट्रम्प], मीडिया [त्यांना संख्याशास्त्र वाचता येत नाही - एक अभ्यासक], हॉस्पिटल्सही [टीका होईल], तेच करतात. या हेतुपुरस्सर खोडसाळपणाखेरीज इतर अहेतुतः होणारी गुंतागुंत यामागे असते.

या काळात दगावलेल्यांपैकी अनेकांची कोविद चाचणीच झालेली नसते. विकसनशील देशांत ही संख्या मोठी असते. कोविदचा संसर्ग होणाऱ्या लोकांना इतरही अनेक विकार असू शकतात. मग मृत्यू नक्की कोविदनेच झाला असे म्हणता येत नसेल तर बहुधा तो इतर विकाराने झाला अशी नोंद होते. त्याची उलट बाजू म्हणजे या काळात झालेला मृत्यू अन्य कारणाने झाला असला तरी तो कोविदनेच झाला असे मानले जाऊ शकते [अपवादात्मक], कोविदच्या भराच्या काळात हॉस्पिटल्स इतर रुग्णांना दाखल करून घेऊ शकली नाहीत. उपचाराअभावीच्या अशा मृत्यूंना अप्रत्यक्षरीत्या कोविद जबाबदार होता.

या अनिश्चिततेमुळे excess deaths ही संकल्पना वापरली जाते. समजा एखाद्या कालावधीत जर एखादी आपत्ती आली, उदा. पूर, भूकंप किंवा कोविद. तर ती आपत्ती न येता किती लोक त्या प्रदेशात त्या कालावधीत मरण पावले असते हा आकडा प्रमाण धरला जातो. त्याहून जास्त मृत्यू त्या विशिष्ट आपत्तीने झाले असा निष्कर्ष काढला जातो. म्हणजे एका जिल्ह्यात तीन महिन्यात आपत्तीखेरीज मृत्यू पावणारे शंभर लोक असतील आणि आपत्तीच्या काळातील संख्या १२० असली तर २० लोक आपत्तीमुळे मरण पावले.

Excess deaths कोविदचे खरे बळी [तेही अंदाजे] दर्शवते. जगातील एकूण बळींचा अधिकृत आकडा सप्टेंबर अखेरपर्यंत सुमारे ५० लाख होता. The Economist च्या अंदाजानुसार एकूण खरे मृत्यू दीड कोटीहून जास्त असावेत. हे

अंदाज अंदाजच असण्याचे प्रमुख कारण म्हणजे सगळे देश मयतांचा आकडा वेळोवेळी देत नाहीत. जगातल्या १५६ देशांपैकी ८४ देशानी हा आकडा दिला आहे. आशिया आणि आफ्रिका खंडांत खरे मृत्यू सरकारी आकड्याच्या ७ ते ८ पट असावेत. भारतातील बळींची संख्या अधिकृत संख्येपेक्षा नऊपट तर पाकिस्तानची २५ पट असावी. तेलंगण मधील मृतांची संख्या विमा कंपनीकडे आलेल्या माहितीनुसार बघता, तेथील मयत अधिकृत आकड्यापेक्षा सहा ते आठपट असावेत. मृतांचा आकडा ठरवण्याचा आणखी एक मार्ग आहे. तो म्हणजे लोकांना विचारणे- त्यांच्या जवळच्या नातेवाईकांत किंवा मित्रांच्यात कोविदचे बळी पडले का. प्रश्नम नावाच्या संशोधन संस्थेने हा प्रश्न उत्तर भारतात १५ हजार लोकांना विचारला. त्यातील १७ टक्के जवळचे कोणीतरी कोविदने मृत्यू पावले होते. अमेरिकेत असेच सर्वेक्षण केले गेले होते. त्यात १९ टक्के लोकांनी निकटवर्ती कोविदने दगावले असे सांगितले. ही टक्केवारी तुलना करता येण्यासारखी आहे. त्या हिशेबाने भारतात दर लाखामागे १८० लोक कोविदचे बळी होतात. सरकारी आकडा २३ आहे. १८० या आकड्याने भारतात २५ लाख लोक दगावले, सरकारी आकडा ५ लाख.

कमी आकडे जाहीर करण्याने मानवी वेदना कमी होत नाही, ती वाढते कारण कमी आकड्यांच्या आधारे ऑक्सिजन, औषधांचा पुरवठा कमी आखला जातो. मग ऑक्सिजन अभावी मृत्यू पडतात आणि ते ऑक्सिजनभावी पडलेच नाहीत अशी सारवासारव चालू होते.

बहुतेक देशांतील खरे आकडे काही पटीत जास्त असणार हे लक्षात घेता प्रश्नाचे गांभीर्य व शासकीय अप्रामाणिकपणा लक्षात यावा.

वणवे

वणवे बहुतांशी मानवनिर्मित व अल्पांशी नैसर्गिक असतात. किंबहुना मानवी बेजबाबदारीचा तो नैसर्गिक आविष्कार आहे. नैसर्गिक खनिज इंधनाचा वापर, झाडांची तोड इत्यादि पृथ्वीचे तपमान वाढवतात, मग दुष्काळाची तीव्रता वाढते व कोरडे हवामान

तयार होते. त्यात एखादी ठिणगी [अक्षरशः] जंगलात पडली की वणवा सुरू होतो. त्यात वारे भर घालते आणि वणवा पसरतो. ही प्रक्रिया सर्वविदित आहे.

वातावरणातील वारे वणवे पसरवायला मदत करतात पण वणवेही वारे निर्माण करतात. त्यांचा वेग साध्या वाऱ्यापेक्षा जास्त असतो. ते जळणारी किंवा ज्वलनशील सामग्री-छोट्या फांद्या, काटक्या दूरवर नेतात आणि वणवा आणखी पसरतो. तसेच वणव्याने घरे प्रत्यक्ष जळण्यापेक्षा या नंतर आलेल्या सामग्रीने ती जळतात.

वणवे चालू असतात तेव्हा नाश करतातच पण त्याचा अनिष्ट परिणाम नंतरही होतो. उदा. जमिनीची पाणी साठवण्याची क्षमता कमी होते. त्यामुळे नंतर होणाऱ्या पावसाने जमिनीवरचे पाणी मुरत नाही. ते चिखल, दगड, इतर राडारोडा घेऊन उताराच्या दिशेने वाहते. वणवे संपल्यानंतर काही महिन्यांनी अमेरिकेत अशा ओघात ३ किमी. रस्ता, मोटारी बुडालेल्या आहेत.

वणव्यातील हानी वाढण्याचे आर्थिक कारण अमेरिकेत दिसते. शहरात किंवा शहराजवळ रहाणे महाग होत आहे. मग अधिकाधिक लोक जंगलाच्या जवळ रहायला जातात. तेथे वणवा लागला की त्यांची घरे धोक्यात येतात. हे 'आधीचे' कारण, वणव्यानंतरची आर्थिक हानी प्रचंड असते. अमेरिकेतील कॅलिफोर्निया राज्यातील वणव्यांवर गेल्या काही वर्षात दरवर्षी सुमारे साडेतीन बिलियन डॉलर्स आग विझवण्यातच खर्च झाले. जखमींची वैद्यकीय सेवा, नवी घरे बांधणे, पुनर्वसन यावरील खर्च निराळा.

जमिनीवरून किंवा हेलिकॉप्टरने, विमानाने पाणी, अग्निशामक रसायने फवारणे हे सध्याचे उपाय अपुरे पडताना दिसतात. वणवे फार मोठ्या प्रमाणावर पसरू नयेत म्हणून पारंपरिक अमेरिकन जनजाती विसाव्या शतकाआधी नियंत्रित छोटे वणवे लावत असत. त्यामुळे ज्वलनशील लाकूड जळून जात असे व वणवे इंधन न मिळाल्यामुळे पसरत नसत. तंत्रज्ञानाच्या 'प्रगती' ने कोणताही वणवा आधुनिक साधनांनी विझवता येतो हा अहंकार आला. त्यामुळे हा पारंपरिक उपाय आता लोकांच्या पचनी पडणे कठीण आहे. प्रथम आहे ती आग विझवा हा आग्रह असतो.

२०१७ मध्ये पोर्तुगालमध्ये प्रचंड वणव्यात ६५ लोक दगावले, इतर हानी निराळीच. त्यानंतर त्या देशाने हे धोरण स्वीकारले आणि वणवे लहान क्षेत्रात लावले, जमिनीचा वापर नियोजित केला. त्यात आग पसरणार नाही असे जमिनीचे भाग

निर्माण करण्यात आले. या दुहेरी योजनेने नंतरचे वणवे २०१७ सारखे प्रचंड झाले नाहीत.

ऑगस्टच्या सुरुवातीपासून दक्षिण युरोपमध्ये वणवे सुरू झाले. स्पेन, अल्जीरिया, इटली, ग्रीस, तुर्कस्तान, इटली.

स्पेनमध्ये दोन लाख एकर क्षेत्रावरील जंगले या वर्षातच जळाली. अडीच हजार लोक विस्थापित झाले.

अल्जीरियात साठहून अधिक माणसे मृत्यू पावली, त्यात अग्निशामक दल, सैनिक हेही. एकूण एकाच वेळी पन्नासहून जास्त वणवे लागले त्यामुळे समाजकंटकांनी ते लावले असा सरकारला संशय आहे.

दक्षिण इटलीतील वणव्यात कित्येक हजार एकर जमीन बेचिराख झाली. तपमान ४८.८ वर गेले. आजवरचे युरोपमधील सर्वाधिक.

ग्रीसमध्ये वणवे विझवण्यासाठी पुरेशी सामग्रीच नाही. त्याचे एक कारण म्हणजे देशाची दिवाळखोरी वाचवण्यासाठी आंतर-राष्ट्रीय नाणेनिधीने सार्वजनिक सेवांवरचा खर्च कमी करण्याची अट घातली. त्यात अग्निशामक दलही आले, त्यांचे बजेट कमी करण्याची किंमत आज सगळा देश देत आहे. तेथे स्वयंसेवक मोठ्या प्रमाणावर आग विझविण्याचा प्रयत्न करत आहेत. एकूण ५५ वणवे लागले, हजारो बेघर झाले, युरोपमधील इतर अनेक देशांनी हवाई दल पाठवून वणवे आटोक्यात आणण्यास मदत केली.

वणव्यांची राजकीय किंमतही असते. तुर्कस्तानमधील वणव्यांमध्ये समुद्राला लागून असलेला भूप्रदेश आगीच्या भक्ष्यस्थानी पडला.

हुकूमशही वृत्तीच्या राष्ट्राध्यक्षांच्या 'कार्यक्षम' या प्रतिमेला मोठा तडा गेला. ग्रीसप्रमाणेच तुर्कस्तानात आग विझवण्याची पुरेशी सामग्री नाही हे उघड झाले.

एकूण चित्र पाहता मानवी अदूरदृष्टीने वणव्यांचे क्षेत्र व तीव्रता वाढत आहेत. आता वणवे होणारच, तर त्यात टिकू शकतील अशी नव्या प्रकारची घरे व वस्त्या बांधणे यावर अमेरिकेत संशोधन चालू आहे. [तेथे दरवर्षी ५० लाख एकर जमीन वणव्यांनी निकामी होते.] या नव्या प्रकारच्या नगररचनेने आग वस्तीतील रस्त्यांवरून जाईल पण घर जळणार नाही. त्याबरोबरच वणवे प्रचंड पेटू नयेत म्हणून जंगलांचे व्यवस्थापन करण्याचा विचारही होत आहे.

purandarearts.com

art-non-deco.com

artnondeco@yahoo.co.uk